

O REXURDIMENTO DA LITERATURA GALEGA. CURROS, PONDAL, OUTROS AUTORES

1. Manuel Curros Enríquez

1.1 Vida de Manuel Curros Enríquez

Naceu na vilá ourensá de Celanova no ano 1851, fillo dun notario de carácter autoritario con quen tivo unha relación conflitiva. Moi novo marcha a Madrid onde milita na ideoloxía republicano-progresista e traballa como xornalista. A súa primeira composición en galego é a célebre “Cantiga” que data do ano 1869, cando Curros está cursando estudos de dereito. No ano 1875 participa na fundación da sociedade Galicia Literaria que elixe como presidente a Francisco Añón.

Dáse a coñecer como poeta galego no ano 1877 ao gañar en Ourense un certame literario no que se premiaban as tres mellores composicións sobre un costume, unha lenda tradicional e un tipo galegos. Os poemas premiados foron “Unha boda en Einibó”, “A virxe de Cristal” e “O gueiteiro”, escritos os tres por Curros.

Ilustración 1. Manuel Curros Enríquez

Instalado como funcionario en Ourense, no ano 1880 publica o seu libro *Aires da miña terra* que é denunciado polo bispo de Ourense por considerar que nel se ridiculizan varios dogmas da relixión católica. Por mor desta denuncia o autor é procesado, condenado e máis tarde absolto pola Audiencia da Coruña.

Destituído no seu posto de funcionario, decide volver a Madrid onde continúa o labor de xornalista. No ano 1888 publica a súa obra *O Divino Sainete*, libro satírico no que critica á Igrexa e a diversas institucións e persoeiros da época e que lle ocasionou ao seu autor moitos desgustos.

No ano 1884 emigra a Cuba e fixa a súa residencia na Habana onde traballa como xornalista e se posiciona a favor das reivindicacións dos cubanos en contra do goberno de Madrid. Dende Cuba participa activamente na creación da Real Academia Galega.

Morto na Habana no ano 1908, os seus restos foron trasladados posteriormente a Galicia e enterrados na Coruña nun acto no que participaron máis de 40.000 persoas.

Manuel Curros Enríquez é considerado o poeta cívico por excelencia, un loitador que pon a súa vida e a súa obra ao servizo das ideas e en contra de toda caste de inxustiza. É un home de firmes conviccións e exemplar combatividade que mesmo lle ocasionaron moitos problemas persoais. Pero Curros gozou en vida dunha gran popularidade e estima e foi obxecto de multitudinarias homenaxes.

1.2 Obra de Manuel Curros Enríquez

1.2.1. *Aires da miña terra* (1880)

Foi o libro galego máis lido do seu tempo. É unha obra claramente aliada coa causa dos oprimidos dende unha posición galeguista, progresista e republicana. Nela pódense atopar tres liñas temáticas:

–**A social**, con poemas comprometidos nos que denuncia a miseria e a marxinação do pobo galego e manifesta o seu posicionamento, como persoa e como poeta, na loita contra a inxustiza. Quizais o aspecto máis escandaloso para os seus contemporáneos foi o anticlericalismo e a denuncia que fai da Igrexa e da súa doutrina social, que sempre estaba de parte dos poderosos.

–**A intimista**, ademais desta poesía comprometida socialmente, Curros tamén escribiu poemas nos que cultiva un lirismo íntimo e subxectivo como por exemplo o titulado “¡Ai!”, no que expresa a dor pola morte dun fillo seu, ou a elegía “Na morte da miña nai” tamén referido a un acontecemento de carácter persoal.

–**A costumista**, temática á que corresponden os tres poemas premiados no certame de Ourense de 1877: “Unha boda en Einibó”, “A Virxe de Cristal” e “O gueiteiro”. O segundo destes poemas, “A Virxe de Cristal”, está baseado nunha lenda que Curros lle escoitara contar á súa nai e é un extenso poema narrativo, de máis de 1000 versos, no que se conta a prodixiosa aparición da imaxe da Virxe que deu lugar a unha devoción popular que aínda hoxe se conserva. Pódenos resultar sorprendente que un home de decididas convicións ideolóxicas toque un tema deste tipo. Non é o propio Curros quen fala en “A Virxe do Cristal”, é a historia contada dende o punto de vista do narrador que pensa e fala coma o resto dos personaxes, é dicir, un labrego como eles. Os axentes da lenda son Martiño e Rosa, criados dun nobre galego do século XVII. A felicidade destes namorados é turbada por un terceiro personaxe, Xan de Ventraces. Martiño, cego de ciúmes, rifa coa prometida. Rosa, apesurada pola calumnias, rézalle á virxe e esta aparéceselle en soños para consolala. Ao día seguinte cae un raio do ceo e nel un cristal coa imaxe da virxe dentro. Martiño topa o cristal pero non lle fai caso. Rosa dá tamén co cristal e a virxe fálalle, dicindo que vén, enviada por Deus, para testificar a súa pureza. Rosa profesa nun convento e Martiño víngase de Xan. A narración remata coa morte de Martiño en Allariz, unha noite de nevada, ao pé do convento onde está Rosa.

A distribución por capítulos pódese detallar:

Descrición. O val de Vilanova. O castelo. A vila.

Cronografía, presentación dos personaxes

Comeza a narración. Axiña é abandonada e substituída pola forma dramática. O diálogo é rápido e moi realista. Os interlocutores utilizan unha linguaxe directa, ruda, pero que dá un vigor notable á escena.

Segundo grande momento do poema. Rosiña, soa, sofre as súas coitas (penas). O narrador preséntanola en versos alexandrinos, que introducen un novo elemento: a tenrura.

Vólvese de novo ao diálogo entre Martiño e Xan de Ventraces. A lingua é realista. Rematado o diálogo vólvese á narración.

Faise un monólogo por parte de Rosiña. Curros emprega unha técnica como de diálogo telefónico para conseguir un novo efecto: centrar o drama na alma de Rosiña.

Descrición das festas con que se celebra o milagre. Sermón do abade de Vilanova e derradeiro diálogo entre Martiño e Rosa.

Desafío de Martiño e Xan.

Nárrase o asombro da xente que contempla a lingua de Xan. Fin de Martiño e do poema.

O narrador recupera a súa personalidade currosián. Despídese dos lectores, empregando un estilo sinxelo.

1.2.2. O Divino Sainete (1888)

Este libro foi considerado por Curros a súa mellor obra, pero tivo unha fría acollida por parte da prensa, temerosa de se enfrontar coa xerarquía eclesiástica.

O Divino Sainete é unha parodia do libro de Dante *A Divina comedia* da que toma título e estrutura. O libro preséntanos ao propio Curros viaxando na compañía do espírito de Francisco Añón nunha peregrinación a Roma para participar no xubileu do pontífice León XIII. A viaxe faise nun tren de sete vagóns, cada un deles simboliza un dos sete pecados capitais e nos que van atopando unha serie de persoeiros representativos da Igrexa e das institucións da época. Utilizando o ton satírico con gran mestría, así como o humor sarcástico e a caricatura, Curros fai a crítica das institucións e ridiculiza os seus inimigos persoais e literarios.

1.3 A lingua empregada por Manuel Curros Enríquez

Curros posuía unha sorprendente riqueza de léxico, un dominio grande dos xiros enxebres e un evidente amor á nosa fala. Sen o cal non se sentiría obrigado a realizar o esforzo que fixo para escribir nun bo galego. A súa lingua é totalmente popular e viva, procurando a máxima riqueza e a máxima enxebreza. El non pretendeu utilizar unha lingua poética afastada da fala usual; podemos dicir por tanto que o seu galego é o de Celanova, tanto no léxico como na morfoloxía.

Características máis destacadas:

En contraposición con Rosalía, a súa grafía non rexistra nunca o fenómeno do seseo de non ser o son final dunha palabra monosílaba (lus-luz, crus-cruz, ves-vez). Aparece ás veces o “i” epentético -de apoio- (ceio-ceo, aínda que o normal é a ausencia del). A conxunción copulativa “e” transfórmase en “i” diante dunha vogal. No tratamento dos cultismos, a tendencia de Curros é a ruralización (achegalos á lingua do pobo). Ás veces, o seu instinto idiomático fai que os cambios fonéticos sexan correctos, pero outras veces a súa falta de coñecementos filolóxicos lévaos a falsas analoxías, que o conducen a hiperenxebrismos (apocalítuto-apocalíptico, hourizonte-horizonte).

1.4 Estilo

Os procedementos retóricos véñenlle a miúdo da asimilación de formas da linguaxe figurada que se atopa xa incorporada na fala popular. Outras veces trátase de métodos que proveñen da preceptiva romántica; tamén son frecuentes palabras coas que se expresan certas comparacións nas que, contra a retórica escolar tradicional, o termo de comparación, a instancia ideal, pertence a un mundo máis familiar, menos elevado, que o obxecto propio da comparación. Ás veces, tamén segue unha liña de grandiosidade que consiste no ennobrecemento da realidade mediante a súa idealización, así por exemplo é frecuente a elevación metafórica do natural ou profano ao sobrenatural (-a locomotora parece *unha nosa señora de ferro-*, -o galego é *o cristo das linguas-*)

1.5 Métrica

Carece de orixinalidade, dado que aceptou os metros e as formas estróficas vixentes na época (romanticismo e realismo). As combinacións de versos que utiliza son as xeralmente admitidas.

Utilizou así mesmo ritmos de muiñeira baseados, non no isosilabismo, senón na persistencia de catro sílabas tónicas a carón das que se pode agrupar un número variable de sílabas átonas.

Os versos que Curros manexa como metros básicos, é dicir, usados só ou en combinación con outros son: hexasílabo, heptasílabo, octosílabo, decasílabo, hendecasílabo, dodecasílabo e alexandrino. O pentasílabo, tetrasílabo e trisílabo son usados só como versos auxiliares.

1.6 Algún texto

O Maio

Aquí vén o maio
de frores cuberto...
puxéronse á porta
cantándome os nenos;
i os puchos furados
pra min estendendo,
pedíronme crocas
dos meus castiñeiros.

Pasai, rapaciños,
calados e quedos;
que o que é polo de hoxe
que darvos non teño.

Eu sónvo-lo probe
do pobo gallego:
pra min non hai maio,
¡pra min sempre é inverno!

Cando eu me atopare
de donos liberto
i o pan non me quiten
trabucos e préstemos,
e com'os do abade
florezan meus eidos,
chegado habrá estonces
o maio que eu quero.

¿Queredes castañas
dos meus castiñeiros?...
Cantádeme un maio
sin bruxas nin demos:
un maio sin segas,
usuras nin preitos,
sin quintas, nin portas,
nin foros, nin cregos.

2. Eduardo Pondal

2.1 Vida de Eduardo Pondal

Pondal veu ao mundo en 1835 na localidade de Ponteceso (Bergantiños), no seo dunha familia fidalga de boa situación económica. De neno recibiu unha esmerada educación na cultura grecolatina, que deixou forte pegada na súa obra. En 1848 foi a Santiago para estudar bacharelato e Medicina. Nesta cidade fixo amizade con Rosalía, Murguía, Aurelio Aguirre e outros mozos escritores de ideoloxía proto-galeguista que frecuentaban o “Liceo de la Juventud”.

En 1856, participou nunha reunión de estudantes, artesáns e intelectuais de ideas democráticas nun bosque dos arredores de Santiago, coñecida como “Banquete de Conxo”. Leu alí un dos seus primeiros poemas, en castelán, no que atacaba os privilexios da aristocracia e chamaba ao pobo para rebelarse contra a tiranía. En 1858 publicou o seu primeiro poema en galego, “A campana d’Anllóns”, incluído logo no Álbum de la Caridad (1862). Nese texto un soldado prisioneiro en Orán (norte de África) sente a morriña das paisaxes bergantiñas nativas.

Tras licenciarse en 1860, Pondal exerceu por breve tempo como médico militar en Ferrol e en Trubia (Asturias), pero acabou retirándose a Ponteceso, onde escribiu a novela autobiográfica en castelán Juan Pérez (1866). Fixo entón periódicas escapadas a Santiago para frecuentar os ambientes literarios e bohemios.

En 1877 saíu da imprenta o libro bilingüe *Rumores de los pinos*, que non tivo o éxito de vendas que esperaba. Sumiuse por iso nun certo silencio literario, que rompeu en 1884 publicando o opúsculo *Gandreiras*.

No 1885 pasou a residir na Coruña e frecuentou a librería de Carré, chamada “Cova Céltica” por ser un centro de reunión dos que defendían o “celtismo”.

Renovada a súa confianza como escritor, retomou a elaboración de *Os Eoas* e publicou na “Biblioteca Gallega” de Martínez Salazar *Queixumes dos pinos* (1886), polo que recibiu numerosos eloxios.

Tras este éxito, só enviou algún que outro poema á prensa e editou en 1895 dous opúsculos máis: *O dolmen de Dombate* e unha versión ampliada de *A campana d’Anllóns*. Unha das súas últimas aparicións públicas aconteceu nun banquete de homenaxe a Curros Enríquez na Coruña, en 1904.

A neurose obsesiva que padecía foise agravando ata desembocar na loucura. Afectado, ademais, por unha cegueira xa non curable, encerrouse nunha pensión coruñesa, sen querer ver nin falar con case ninguén e preso do temor de que lle roubasen a maleta onde gardaba os seus inéditos. Morreu nestas condicións en marzo de 1917. O Concello coruñés correu cos gastos do enterro e foi a Irmandade da Fala quen velou os seus restos mortais. O seu legado documental depositouse na Academia Galega, onde é actualmente obxecto de continuas e reveladoras investigacións.

2.2 Obra de Eduardo Pondal

O cómputo da obra poética de Pondal a día de hoxe coñecida, consta das 285 oitavas reais de que consta a versión definitiva de *Os Eoas* e dos 91 poemas incluídos no libro *Queixumes dos pinos*, xunto coas 67 composicións impresas que foi espallando en diversos opúsculos e revistas e por uns 150 poemas manuscritos máis. Catro tomos preparados por Manuel Ferreiro e editados por Sotelo

Blanco entre 1995 e 2005 fan actualmente posible acceder á totalidade deste importante legado, cuantitativamente máis amplo incluso que o de Rosalía de Castro ou Curros Enríquez.

2.2.1. *Queixumes dos pinos* (1886)

A obra poética fundamental do bardo bergantiñán é *Queixumes dos pinos* (1886). Neste libro recolle un total de 91 composicións, 89 delas en galego e 2 bilingües, entre as que se atopan as publicadas previamente nos opúsculos *A campana d'Anllóns* (1858), *A Fada dos Montes* (1872) e *Gandreiras* (1885), así como 17 poemas máis procedentes do libro bilingüe *Rumores de los pinos* (1877).

Celtismo, bardismo, misoxinia e clasicismo helenista son os compoñentes ideolóxicos básicos do conxunto. A temática da obra é reducida e un tanto repetitiva: a evocación do pasado celta glorioso, a exhortación aos galegos para loitaren pola dignidade no presente, a incompreensión da que é vítima o bardo, a morte digna e heroica, a posesión sexual violenta da muller, a reivindicación do idioma galego, o paso do tempo etc. *Queixumes* inclúe un poema, o intitulado *Os Pinos*, cuxas primeiras estrofas serían elixidas polos emigrados en Cuba como letra para un himno, con música do compositor mindoniense Pascual Veiga.

2.2.2. *Os Eoas*

Trátase dun longo poema narrativo de 285 oitavas reais de versos hendecasílabos repartidas en 28 seccións ou “cantos” no que Pondal, seguindo o modelo estilístico, métrico e temático da obra *Os Lusíadas*, do escritor renacentista portugués Luís de Camões, canta a fazaña de Cristovo Colón e dos mariñeiros galegos (os “eoas”=fillos do Sol) que presuntamente o acompañaran na súa primeira viaxe a América en 1492.

Esta obra constitúe un monumental proxecto literario no que Pondal traballou obsesivamente ao longo da súa vida e que finalmente deixou inédito, agás breves fragmentos impresos en 1857 e 1864. A obra foi aludida na prensa da época con títulos provisorios como *Ensayo*, *A América descuberta*, *Colón*, *Os Oceánidas*, *Os Hespéridas* e *Os Eoas*. No ano 2000 o profesor Manuel Ferreiro descubriu a versión definitiva de *Os Eoas*: unha copia mecanografada e con correccións autógrafas que deixou preparada o propio Pondal en 1914.

Son complexas as causas que explican que Pondal non dese publicado esta obra na que traballou case toda a súa vida. A principal é, probablemente, o seu medo ao fracaso ante a crítica, que derivou nun perfeccionismo extremado e paralizante. Tamén debeu de pesar a consciencia de seguir talvez demasiado estreitamente o modelo d a obra *Os Lusíadas* de Camões e tratar un tema sobradamente coñecido. Non favorecía tampouco unha eventual edición a súa enorme extensión.

2.3 A lingua de Eduardo Pondal

Foi Pondal o escritor galego do século XIX que máis se esforzou por crear un rexistro culto, refinado e literario para o idioma galego. Así, sobre a base do seu galego natal, o autor galego da comarca de Bergantiños, introduce numerosos cultismos, tanto gregos coma latinos, e combate radicalmente os vulgarismos e mais os castelanismos. O seu galego é, polo tanto, menos popular que o de Rosalía ou Curros.

2.4 Estilo

A diferenza de boa parte dos poetas galegos coetáneos seus, Pondal non elaborou textos próximos ao costumismo realista, senón que os seus textos están coferidos dunha estética moi persoal, orixinal e inconfundible, chea de modernidade no seu momento, que toma como punto de partida as correntes simbolistas e formalistas da poesía europea da fin do século XIX. Ben é certo que non acadou a popularidade e difusión que gozaron Rosalía ou Curros.

Nesa estética pondaliana destacan aspectos como os ideais mitificadores, o ton elexíacoo a visión sentimental da paisaxe, a escasa narratividade dos poemas, o coidado exquisito da forma, a escolla depurada do léxico. Introduce procedementos propios da épica Homérica como símil e manexo de epítetos, sendo o máis empregado *garrido*, aplicado ó corpo, espírito, cousas e persoas. Apenas emprega o diminutivo e o artigo indeterminado.

Utiliza como versos básicos, oito, sete, seis e cinco sílabas. Nos de arte maior manexa os de dez e once sílabas, pero con menos continuidade cós anteriores. O decasílabo aparece, ás veces, partido en hemistiquios (dúas partes, mediante unha cesura). Como versos complementarios, dez, once, doce e catorce sílabas.

Na poesía cívica destaca o celtismo, influído por historiadores como Manuel Murguía que buscan as orixes da nación galega no seu pasado celta o que lle conferiría ao pobo un carácter propio baseado no amor á terra, no lirismo e na capacidade de resistencia. O papel de Pondal é determinante na creación deste pasado mitolóxico no que salienta a figura do heroe Breogán, personificación da estirpe galega. Bardismo, Pondal pensa que é ao poeta a quen lle corresponde converterse en guía do pobo escravizado. De aí que reivindique a figura do bardo, que era o poeta e dirixente dos antigos celtas, quen coa súa voz instruía e conducía ao pobo. Helenismo, entroncado co celtismo, os heroes pondalianos amosan unha rexa virilidade e uns valores éticos propios dos heroes da Grecia clásica.

Na poesía lírica a natureza ten unha importante presenza na obra pondaliana. É unha paisaxe áspera, representada polas gándaras, os toxos, as uces, os piñeiros, as forzas da natureza, os animais salvaxes e que recorda a comarca de Bergantiños. Con moita frecuencia aparecen topónimos daquela terra: Dombate, Xallas, etc. A muller ten na obra de Eduardo Pondal unha presenza variada e contraditoria: romántico-trobadoresca, muller obxecto de idealización. Naturalista, predominantemente sensual, máis auténtica en Pondal.

2.5 Algún texto

Falade gallego

Miniñas da Cruña.
d'amabre despejo,
de falas graciosas
e pasos ligeiros,
deixá de Castilla
os duros acentos:
falade, miniñas,
falade gallego.

Cand'é que vos ouzo,
a patria esquecendo,
falar esas duras
palabras de ferro,
non sei o que sufro,
non sei o que peno:
falade, miniñas,
falade gallego.

Mas cando falades
nos patrios acentos,
envoltos no voso
angélico alento,
parece que escuito
un canto do ceo:
falade, miniñas,
falade gallego.

3. Outros autores poéticos do Rexurdimento

Aínda que non tiveron a orixinalidade de Eduardo Pondal, Rosalía de Castro e Curros Enríquez, houbo outros poetas, contemporáneos ou posteriores a aqueles, que foron os seus continuadores no labor de recuperación do noso idioma e da nosa cultura. Entre eles, pódense distinguir dúas correntes: unha máis orientada cara á poesía de contido social, na liña marcada por Rosalía e, sobre todo, por Curros; a outra corrente, máis interesada pola depuración estilística, seguía o camiño iniciado por Pondal.

3.1 Poesía social

Na corrente da **poesía de contido social** destacan dous autores: Valentín Lamas Carvajal e Manuel Leiras Pulpeiro.

Valentín Lamas Carvajal naceu en Ourense en 1849. Quedou cego moi novo, pero iso non lle impediu dedicarse ao xornalismo, á prosa e á poesía. Escribiu os seguintes libros poéticos: *Espiñas, follas e froes. Ramiño primeiro* (1875); *Espiñas, follas e froes. Ramiño segundo* (1876); *Saudades*

gallegas (1880) e *A musa das aldeas* (1890). Os seus poemas son tradicionais e neles predominan as formas populares, xa que Lamas pretendía facer unha reivindicación social que chegase a todos os receptores. A crítica social centrada nos labregos, o costumismo, o patriotismo galeguista e o suave anticlericalismo constitúen o centro temático da súa poesía. Morreu en 1906.

Manuel Leiras Pulpeiro naceu en Mondoñedo en 1854 e morreu en 1912. Publicou un só libro *Cantares gallegos* (1911), colección de cantigas feitas imitando as populares. Os seus poemas, que demostran un gran dominio lingüístico, tratan fundamentalmente de tres temas: a sátira anticlerical, o costumismo e o patriotismo. Despois da súa morte editáronse as súas *Obras completas* (1930), que recompilan numerosas composicións publicadas en diversos xornais e revistas.

3.2 Poesía estilista

Na corrente da **poesía estilista** cabe destacar os seguintes autores: Evaristo Martelo Paumán, Florencio Vaamonde Lores e Manuel Lugrís Freire.

Evaristo Martelo Paumán naceu na Coruña en 1853 no seo dunha familia nobre, asistía ao parladoiro da *Cova Céltica* e morreu en 1928 na súa cidade natal. O seu bardismo aparece plasmado nunha poesía tradicional, que tiña como mundo ideal o medieval en vez do celta, xa que era de ideoloxía carlista. O seu libro fundamental é *Líricas gallegas* (1894), de carácter patriótico, no que loa a Pondal e ataca aos poetastros galegos coetáneos que estragaban o idioma.

Florencio Vaamonde Lores naceu en Ouces (A Coruña) en 1860 e morreu na Coruña en 1925. Escribiu obras de carácter lírico –*Mágoas* (1901) e *Follas ao vento* (1919)– e o poema épico *Os Calaicos* (1894). Neste último móstrase como continuador de Pondal e de *Os Lusíadas* e resume a historia de Galicia cun ton clásico.

Manuel Lugrís Freire naceu en Sada (A Coruña) en 1863. O seu primeiro libro *Soidades* (1894) publicouno en Cuba, a onde emigrara aos vinte anos. Alí tamén fundou o primeiro xornal de América escrito en lingua galega: *A gaita gallega* (1885-1889). Outros libros seus son: *Noitebras* (1901); *Versos de loita* (1919), no cal aparecen ritmos modernistas; e *Ardencias* (1927), recompilación das mellores composicións anteriores e que ten unha forte influencia de Cabanillas.

4. A prosa e o teatro do Rexurdimento

4.1 A prosa

A prosa naceu limitada polo realismo no que tivo que se desenvolver. Á parte de Rosalía, de quen se publicou postumamente *Conto gallego*, podemos destacar os seguintes autores: Marcial Valladares, Antonio López Ferreiro, Lamas Carvajal, Heraclio Pérez Placer e Francisco Álvarez de Nóvoa.

Marcial Valladares (1821-1903) escribiu contos en xornais e *Maxina ou a filla espúrea* (1880), primeira novela en galego. Narra a historia de Otilia quen, tras ser magnetizada e violada durante un baile de máscaras, dá a luz a Maxina, que será criada por unha parella de labregos que a rescatan da inclusa. A novela remata cun final sorprendente: Otilia, despois de casar co seu antigo noivo (Salvio), vólvese louca de repente.

Antonio López Ferreiro (1837-1910) foi cóengo e arquivista da catedral de Santiago e partidario do carlismo. A súa primeira novela, ambientada no século XVI e titulada *A tecedeira de Bonaval* (1894), é a máis interesante. É unha novela urbana na cal Compostela é a protagonista. Escribiu tamén *O castelo de Pambre* (1895) e *O niño de pombas* (1905).

Lamas Carvajal é o autor do *best-seller* da literatura galega do XIX: *O catecismo do labrego* (1889), parodia do *Catecismo de la doctrina cristiana* do padre Astete, no cal se denuncia a dura vida dos labregos asoballados polos poderes políticos e económicos. Lamas destacou ademais no campo periodístico, xa que foi o artífice do periódico humorístico quincenal *O tío Marcos da Portela* (1876-1889). O seu labor prosístico complétase cunha colección de cadros de costumes titulada *Gallegada. Tradicións, costumes, tipos e contos da terriña* (1887).

Heraclio Pérez Placer naceu en Ourense en 1836 e morreu por volta de 1930. Publicou tres libros de contos realistas: *Contos, lendas e tradicións de Galicia* (1891), *Contos da terriña* (1895) e *Beira do lar* (1901). Rompe coas formas do conto tradicional, xa que moitas veces estrutura a materia narrativa con novas técnicas, como o monólogo interior e o diálogo sen respostas, que anticipan a Blanco Amor. A caracterización psicolóxica dos personaxes é profunda e faina a través da fala real. Escribiu unha novela de amor titulada *Predicción* (1889).

Francisco Álvarez de Nóvoa (Granada, 1873-Ourense, 1936) usa un léxico rico, que incorpora moitas palabras mariñeiras. Os seus contos publicounos baixo o título *Pédas Burgas* (1896), libro no cal trata temas máis universais cós repetidos motivos costumistas de ambiente rural. A súa máis grande habilidade reside na descrición, pois antes ca contar unha acción, crea un ambiente; así, é o primeiro que describe as casas e os xardíns burgueses. En troques, era tradicional nas técnicas narrativas. De menor interese resulta *Beira o Barbaña (Paisaxes)*.

4.2 O teatro

No século XIX non se pode dicir que haxa un teatro en galego; soamente contra finais de século aparecen timidamente obras de carácter histórico ou costumista. A primeira peza de teatro do Rexurdimento é *A fonte do xuramento* (1882) de **Francisco María de la Iglesia**, que trata o tema do castigo dun mozo forasteiro que seduce a unha moza da aldea. **Galo Salinas** desenvolveu un traballo moi intenso en favor do teatro galego coa creación da **Escola Rexional de Declamación**. Os principais obxectivos desta escola eran: Por último, **Lugrís Freire** é autor dunha ampla produción dramática de carácter social, entre a que destaca a primeira peza de teatro galego en prosa, titulada *A ponte* (1903).

5. Comezo do século XX e a literatura entre dous séculos

Os primeiros anos do século en Galiza caracterízanse socialmente pola aparición do proletariado, a consolidación da burguesía de carácter foráneo (situada ao redor da banca, o comercio e a industria), a forte emigración e a desaparición definitiva da fidalguía.

Dende o punto de vista económico a inexistencia dunha revolución industrial converterá a Galiza nun país sen desenvolvemento económico. Os medios de produción no mundo agrario non evolucionaran dende o último século. Parte da propiedade da terra permanecía en réxime de aforamento, o que aproximaba a Galiza máis á etapa feudal ca ao precapitalismo. Neste contexto

xorde o **agrarismo**, movemento de carácter reivindicativo que engloba as protestas coas que se pretendía rematar. A axitación campesiña articulouse ao redor dos sindicatos *Solidaridad Gallega*, *Unión Campesina* e *Acción Gallega*, liderado este por Basilio Álvarez, cura de Beiro. A etapa máis reivindicativa foi entre 1917 e 1922.

Xorde a cuarta etapa do galeguismo, o **nacionalismo**, a partir de 1916, que se funda da man dos irmáns Villar Ponte baixo o nome da Irmandade da Fala na Coruña. Dende *La Voz de Galicia* Antón Villar Ponte propugna en 1916 a creación da *Liga de Amigos del Idioma Gallego* e posteriormente publica *Nacionalismo Gallego. Nuestra afirmación regional*. É un momento de efervescencia dos nacionalismos. Nese mesmo ano aparece a revista “A Nosa Terra”, órgano de difusión das Irmandades.

Con respecto á literatura, nos últimos anos do século XIX e primeiros do XX houbo un baleiro literario, aínda que se produciron fenómenos como a creación da Real Academia Galega (1906) ou a expansión do movemento agrarista. Mentres, noutras latitudes os movementos de vangarda atoparon nas urbes de París, Berlín, Madrid, etc., un caldo de cultivo apropiado para as súas propostas rompedoras, aquí, en Galicia, atoparon un país sen grandes cidades nas que desenvolver ese espírito, e un público caracterizado polo analfabetismo, a explotación e o caciquismo que todo o máis que admitía eran manifestacións folclóricas. Así, o período que media entre 1890 e 1913 (data de publicación de *No desterro*, de Ramón Cabanillas) supón un considerable estancamento do proceso de recuperación literaria e lingüística iniciado no Rexurdimento Pleno (1863-1890). Os escritores de “entre dous séculos” son ecos dunha tradición que os ten atrapados e móvense entre o historicismo profético na liña pondaliana, o costumismo populista esbozado por Rosalía en *Cantares Gallegos* e a liña social de Curros, sen nunca chegar á altura dos mestres.

Non debe, pois, estrañarnos nestas circunstancias que a superación do Rexurdimento e a integración das correntes literarias europeas non se inicie ata 1913 con Cabanillas. Pero han ser as Irmandades da Fala as catalizadoras non só da recuperación do idioma, senón tamén dun novo relanzamento da cultura galega.

Licenzas das ilustracións

Ilustración	Recurso
Ilustración 1. Manuel Curros Enríquez	Autoría: Descoñecida. Procedencia: Guía LOMCE 1º bacharelato.